



Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

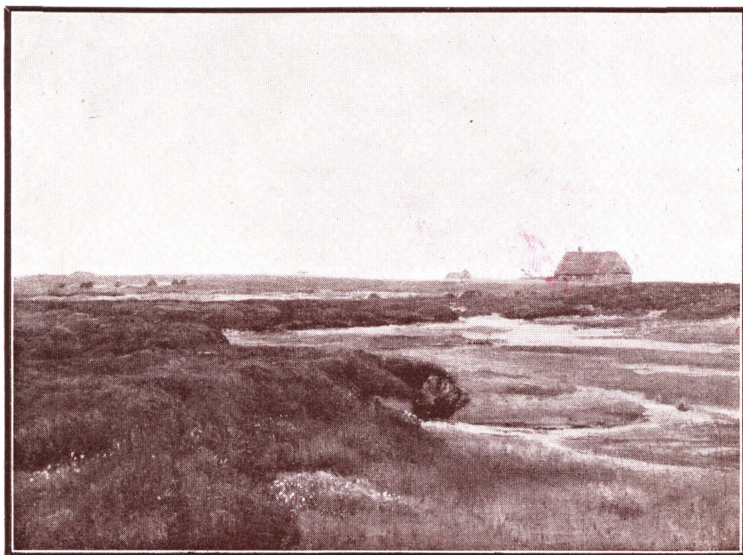
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

POUL BJERGE
JYDSKE
BØNDER



H. ASCHENHOUG & CO
KØBENHAVN
1·9·2·1

DE SØNDERSKOV BØNDER

SØNDERSKOV er en Herregaard, der ligger i Folding Sogn, Malt Herred, omtrent midt mellem Kolding og Ribe. Et Par Tusinde Alen syd for den løber Kongeaaen, og omtrent lige saa langt vest for Gaarden gik den gamle Studevej, der kommer helt nede fra Viborg, fører gennem Midtjylland, gaar over Kongeaaen ved Foldingbro og fortsættes videre mod Syd ad Tønder og Husum. Nu gaar den almindelige Landevej der i Stedet. Det er endnu en smuk gammel Herregaard, omgiven af Grave og med Bygninger fra det 17. Aarhundrede. Ogsaa dens Omgivelser med de velholdte Skove og de frodige Enge langs Kongeaaen gør sit til, at Sønderskov maa henregnes til en af vore mest interessante Herregaarde. Det er dog ikke selve Herregaarden eller dens Historie, der skal gøres til Genstand for Skildring, hvor fængslende det end kunde være at følge dens skiftende Skæbne og dens vekslende Ejere fra 1448, da den nævnes første Gang, og ned til vore Tider. Det er særlig dens Bønder og deres Færd, der skal behandles i det følgende.

Sønderskov staar nu for lidt over 19 Td. Hartkorn; men i Midten af forrige Aarhundrede havde Hovedgaarden 23 Td. 6 Skp. 1 Fdk. og 3 Alb. foruden Hulvadskoveng i Brørup paa 4 Skp. 1 Fdk. Saa havde den 7 Skp. og 2 Fdk. Mølle-skyld, 8 Td. og 4 Skp. Skovskyld og en Tiende paa 152 Td. og 2 Skp. Endvidere var der til Gaarden 282 Td. og 6 Skp. Bøndergods og 53 hoveripligtige Bønder paa hele eller halve Gaarde, foruden de saakaldte Fribønder og Husmænd, der ogsaa maatte gøre noget Arbejde til Gaarden. Af de 53

Hovbønder boede 21 i Nørbølling, 2 i Aagesbøl, 1 paa Lervadgaard, 9 i Aatte, 1 i Bækbølling, 1 paa Lykkeskjærgaard, 13 i Tobøl, 3 i Føvling-Tirslund og 2 i Brørup-Tirslund, eller hvis vi tager dem Sognevis, saa boede der 21 i Folding Sogn, 30 i Føvling og 2 i Brørup. De boede noget spredt og mange havde en lang Hovvej.

Sønderskov ligger paa Grænsen af Skoven og Heden. Kommer vi vesten for de Skove, der hører Gaarden til, har vi Heder og skarpe Jorder. Herude i disse Egne var det, at Gaardens Bønder boede, hvad enten de var Hovbønder eller Fribønder. De var den Gang, som de er endnu, en tarvelig men haardfør og kraftig Slægt, der ikke let lader sig forknytte, selv om Uaar og Modgang falder over dem. Og et godt Sammenhold og et trofast Kammeratskab har der været imellem dem. Arbejdet sled sig formodentlig hen. De dyrkede deres egen Jord, og de dyrkede Herremandens. Store Indtægter kendte de ikke til, kun faa Fold gav deres Jorder; men de var nøjsomme, havde smaa Fornødenheder og et godt Humør. Kom der Uaar, forstrakte Manden paa Sønderskov dem med Sædekorn og Ædekorn og somme Tider ogsaa med Penge til Laans. Til Gengæld var de saa igen ikke saa nøjeregnende med Hoveriet, og Fribønderne gik villig til Arbejde, de ikke var pligtige til. Det var »den skønne gode gamle Tid«, som Følk talte om den Gang, som de — kan jeg tro — taler om endnu.

Men de kunde mere end arbejde. De lod hverken haant om de skønne Kunster eller ædle Videnskaber. Flere af dem kunde skrive en ganske ordentlig Haand; enkelte af de Dokumenter, der omtales i det følgende, er skrevne af selve Bønderne. Naar de underskriver et Dokument, gør de fleste det ved at tegne deres Navnemærke. Det vil sige: Hans Jepsen underskriver sig blot ved at prænte Bogstaverne H. J. S.; men det har ikke altid været af den Grund, at de ikke kunde skrive. Det træffer nemlig, at en Mand underskriver sig den ene Gang med Navnemærke og en anden Gang med sit fulde Navn. I det hele taget, det var Folk, som man ikke kunde løbe enhver Dør op med.

Med Nøjsomhed fandt Bønderne deres Udkomme. Værst kneb det for de Mænd i Nørbølling. Jeg véd ikke, om det kom af, at de boede nærmest Herregaarden og derfor stod først for Slag, eller deres sandede Jorder gjorde det, eller der har været andre Grunde. Nok er det: I Vinteren 1725 sér det saa meget strængt ud for dem. En af de Nørbølling Bønder, Peder Sørensen Smed, har undersøgt Forholdene i Byen og giver en Beretning derom til Ejeren af Sønderskov, Jægermester Hans Bachmann, og deri meddeler han, at saafremt en Del af de Nørbølling Bønder skal blive paa Stederne, er det nødvendigt, at der anvendes paa dem følgende:

Peder Tybo: Byg til Sæd 18 Skp. Boget (Boghvede) til Sæd 3 Td., Rug at fortære 2 Td.

Christen Hansen behøver en Hest og en halv Vogn.

Jens Jensen: Byg til Sæd 18 Skp., Boget til Sæd 1 Td. og 4 Skp., Rug at fortære 12 Skp. En Bæst, en Vogn og en Plov.

Morten Christensen: Rug at fortære 3 Td.

Mikkel Christensen: Byg til Sæd 1 Td., Boget til Sæd 20 Skp.

Jep Mikkelsen: Byg 2 Td., Boget 2 Td., Rug at fortære 2 Td. Behøver en Hest til Ploven.

Hans Pedersen: Boget til Sæd 4 Skp., Byg 4 Skp., Rug at fortære 1 Td.

Nis Holm: Byg til Sæd 2 Td., Boget til Sæd 2 Td., Rug at fortære 10 Skp.

Ole Mikkelsen: Byg 1 Td., Boget 1 Td., Rug 1 Td. En Bæst til Ploven.

Niels Nissen: Byg 4 Skp., Boget 1 Td., Rug at fortære 3 Td.

Laurids Smed: Boget 3 Td., Byg 18 Skp., Rug at fortære 3 Td. En Bæst til Ploven.

Christen Jacobsen: Boget 2 Td., Byg 12 Skp., Rug at fortære 3 Td. Nok en Ko.

Peder Andersen: Byg 1 Td., Boget 1 Td., Rug at fortære 1 Td. Penge til Laans 4 Daler.

Anders Nymand: Byg 12 Skp., Rug at fortære 2 Td. Penge til Hjælp til en Ko at laane 5 Daler. (Det vil sige: Pengelaan til Hjælp til en Ko.)

Laurids Willadsen: Byg 12 Skp., Boget 2 Td., Rug at fortære 3 Td.

Karl Knudsen: Byg 2 Td., Boget 2 Td., Rug at fortære 3 Td.

Det er ikke Smaating, de Nørbølling Bønder mangler. Nu kan det jo ogsaa være, at Manglerne ikke er sat for lavt, for der er store Planer i Gære. Det kan rigtignok ikke ses, om disse Planer udgaar fra Bachmann eller Bønderne; formodentlig har begge Parter haft Fordel af, at de blev ført ud i Virkeligheden.

I Nørbølling By var der 21 Hovbønder, hvoraf de allerfleste var paa en Halv-Gaard. Planen gaar ud paa, at disse 21 Halv-Gaarde omdannes til 14 Trefjerdedels-Gaarde, for at Bønderne bedre kan nære sig ved dem. Det er en Handel, der skal foregaa. Nu gælder det for Bønderne om at faa Kortene spillede saa godt som muligt, saa de kan samle dygtig mange Stik hjem. Vi kan derfor være vis paa, at de foran opgivne Mangler ikke er sat for lavt; thi jo større de er, jo mere Pres har de paa Herremanden, der maa se at holde sine Hovbønder paa Fode. Men de skal ogsaa nok vare sig, at de ikke sætter Manglerne for store, saa Planen skal blive gennemskuet. Jeg antager derfor, at Opgivelserne kan betragtes som nogenlunde rigtige.

Samtidig Peder Smed angiver Manglerne, skriver han, at »hvad Gaardenes Deling angaar her i Byen, da finder det sig nok til Fornøjelighed«, og »for det andet erindres og velbyrdige Husbonde om Sappe og Grundbæk Ejendommens Omskiftelser.«

Man sér altsaa, at der har været talt en Del om Planen denne Gang, og at Bønderne ikke er uvillige til at gaa ind paa den. Der er formodentlig forhandlet om den en Tid, og Dokumentet, der fastslaar den ny Ordning er af 6. April 1726, tinglæst paa Gørding Malt Herredsting den 25. April samme Aar, og det gaar ud paa følgende:

De 21 Halv-Gaarde forandres til 14 Trefjerdedels-Gaarde, saa hver Gaard bliver paa 2 Td. 2 Skp. og $\frac{3}{4}$ Alb. Hartkorn. Men skønt det nu bliver Trefjerdedels-Gaarde, saa skal de kun gøre Hoveri og svare Landgilde som om det var Halvgaarde. I Landgilde svares ligesom før af hver Gaard: Rug 1 Ørte, Byg $\frac{1}{2}$ Ørte, $\frac{1}{2}$ Svin og en Rigsort,

»Bygningerne bliver imellem dem lignet, og hvem, som noget fattes, tilhjulpen at faa saa meget, som han til sin Brug nødig haver.« Bachmann maa desuden forstrække en Del af dem med Sædekorn og Heste. Én fik saaledes af ham $1\frac{1}{2}$ Td. Byg, 2 Td. Havre og to Heste, en anden lige saa meget Korn men kun én Hest, og ved en tredje bemærkes: »Bekom forleden Aar tre gode Bæster.« Før var der altsaa 21 Gaardmænd; nu bliver der kun Plads til 14. Hvor blev saa de syv af? En af Gaardene fik to Ejermænd og de øvrige seks fik hver et Boelshus af de nedlagde Gaarde og en Skæppe Jord i hver Indtægt af dem, »som deres Grund bekommet har«, og saa skulde de »til Bøndernes Lettelse i den daglige Hoveri gøre én Ugedag.«

Til Gengæld afstaar de Nørbølling Bønder og deres Efterkommere »det saakaldte Stykke Grund, Sappe, som ligger i Sønderskov Gaards Mark og til Dags har forhindret dens Indhegning, saaledes at den med Gaardens Mark indtages og til Gaarden bruges og forbedres«, uden at nogen derpaa kan gøre Paatale, saa længe der ikke fordres mere Hoveri og Landgilde af de Trefjerdedels-Gaarde i Nørbølling end af Halv-Gaarde. Da der et Halvhundrede Aar senere, efter at Sønderskov havde skiftet Ejer, bliver Strid om Hoveriet, opgiver Bønderne denne Engs Størrelse til 46 Dagslet, der omtrent vil svare til 46 Td. Land. Den første Ejer vil ikke vide noget af, at Sappe nogensinde har hørt til Nørbølling; den anden — Sønderskov skiftede da hyppigt Ejer — maa indrømme det, men sætter den kun til otte eller ti Læs Mosehø. Han vil gøre det til en ren Ubetydelighed. Bøndernes Opgivelser er sat højst muligt; men Sandheden maa dog nok ligge i Nærheden deraf. Forøvrigt kan begge Paastande godt være rigtige. Da Nørbølling Bønder afstod Engen, var den paa 46 Dagslet. Halvhundrede Aar efter er saa meget opdyrket, saa paa selve Engen kunde der maaske kun avles otte eller ti Læs Mosehø. Nu er Engen helt forsvunden; bølgede Kornmarker staar overalt. Grundbæk, som Peder Smed nævnte sammen med Sappe, tales der slet ikke om i Dokumentet.

Hvem havde nu mest Fordel af denne Ordning, Bachmann eller Bønderne? Den første fik sin Gaards Jorder forøgede og afrundede, saa han kunde nu lettere faa dem indhegnet og fredede; noget han særlig maatte sætte Pris paa. At de fjorten af de Nørbølling Bønder kunde være godt fornøjede, kan vi nok forstaa; men de syv eller seks, hvad sagde de? Ja, i den Tid var der jo ikke saa stor Herlighed ved at være Gaardmand, særlig naar man var hoveripligtig, saa Overgangen har ikke været saa stor. Det har vel derfor heller ikke været saa vanskeligt at »fornøje« de syv Bønder, saa de fandt sig tilfreds. Men de andre 32 Hovbønder kunde maaske have nogen Grund til Klage; thi Hovarbejdet skulde jo udføres; før var der 53 om det, nu kun 46, følgelig maatte der blive mere til hver. Dertil kom, at Hovedgaardsjorden maatte forøges med de 46 Dagsslet, der ogsaa skulde drives ved Hovarbejde.

Bachmann begyndte nu at indhegne Sønderskovs Jorder med det Stendige, der staar endnu. Men der bliver atter noget i Vejen med de Nørbølling Bønder; det kommer til Sag imellem dem, men dog ogsaa snart — 1730 — til Forlig. Dette gaar ud paa, at Bachmann skal »efterlade og skænke dennem al den Restans, som de til samme Dag, det være sig kgl. Skatter, Skyld og Landgilde, Forstrækning eller andet, i hvad Navn det have kan, til hannem skyldig været haver,« mod at de »anlover, at de selv skal indfrede den tilforn bemeldte Grundbæk Eng med Grøft og Dige.«

Det er atter en Handel; men hvad gaar den ud paa? Bønderne faar Lettelser; alle Restancer af Skat og Skyld og Landgilde, og hvad andet nævnes kan, eftergivet. Men hvad faar Bachmann? Grundbæk omtales i et ældre Dokument som en Gaard, der har været øde, mens Folk kan huske. Nu maa det vel forstaas saadan, at Bønderne ikke alene indhegner nævnte Eng, men ogsaa frafalder alle Fordringer paa, at den skal opretholdes som særlig Gaard. Med andre Ord: Det anerkendes, at den er lagt ind til Hovedgaarden.

Et Par Aarstid efter er Bønderne med Peder Smed i

Spidsen atter paa Færde. 1732 giver de en Klage ind til Bachmann, og da det ikke hjælper, saa giver de i 1740 én ind til Stiftamtmanden i Ribe og én til kgl. Majestæt. Klagerne er ikke bevarede, men det fremgaar af Kommissionsdommen at de gaar ud paa, at Hovarbejdet er fordoblet, at de ogsaa maa dyrke Møllegaarden, Hulvadskovs Eng og mere, som de endogsaa selv skylder og skatter af. Det sidste er en Hentydning til Sappe og Grundbæk, som de, som vi alt har sét, har afstaaet; men som de er komne i Tanker om, at de vist skylder og skatter af endnu, noget som efter Bachmanns Paastand dog ikke er Tilfældet. Det er, som det først nu bagefter gaar op for Bønderne, at da Herregaardsjorden er bleven forstorret med Sappe, Grundbæk og Hulvadskov, saa er Hoveriarbejdet ogsaa derved bleven meget forøget. Hvordan Hulvadskov er bleven lagt ind under Hovedgaarden, véd vi ikke. Det ligger langt forud for den Tid, her omhandles. Formodentlig er de ogsaa komne til at føle, at det, at der var bleven færre Hovbønder, gav mere Hovarbejde. Nok er det; de klager, og det er denne Gang alle Hovbønder, der er med i det.

Efter kgl. Befaling bliver der nedsat en Kommission af to Mand, der undersøger Sagen paa Stedet, og 6. Februar 1742 afsiges den Dom, at Hovbønderne maa »forrette skyldig Hoveri og Arbejde saavel til Avlingsdrift og Fornødenhed udi Gaardens omliggende Jorder som Hulvadskov og omqvæstionerede Steder, med den fornødne Tørveskær og Kørsel med videre.«

Vi hører saa ikke mere i Bachmanns Tid. Han var de Sønderskov Bønders Husbonde og Herre i omtrent 25 Aar. Han havde meget til overs for dem; han har forstaaet at forhandle med dem og tage dem paa den rigtige Maade. Bønderne var i det hele ogsaa godt fornøjede med ham. Blev Hoveriet lidt strængere, var han til Gengæld saa meget villigere til at række dem en hjælpende Haand, og saa kunde det gaa lige op.

1745 døde Bachmann og hans Svigersøn, Kancelliraad Claudius, blev nu Ejer af Sønderskov. Han var Amtsforvalter i Slesvig og blev ved at staa i kgl. Majestæts Tjeneste en Del Aar endnu. Han er en dygtig Mand, der vil have Gaarden sat i god Stand. Bygningerne reparerer, navnlig bliver der foretaget en Hovedreparation paa de to Taarne, som Sønderskov den Gang havde. Jorden blev sat i bedre Stand, den blev grøftet og heget, der skulde være striks Orden overalt. Han anlagde en Hør- og Humlehave hjemme ved Sønderskov, og Tirslund Krat, der den Gang maa have været større og bedre Krat end nu, begyndte han at opfrede. Overalt mærker man hans Dygtighed og Driftighed. Han er ogsaa en Mand, der fører en god Pen, og han fører den gerne. Hans Indlæg er altid omfangsrige, let læselige, næsten agitatoriske. Men han véd ogsaa at gaa uden om, hvor han ikke kan komme den lige Vej frem.

Han er en Mand af den gamle Skole. »Hoveri kan ej afskaffes,« skriver han. »Skulde Proprietæren selv drive sine Gaarde ved egne Tjenestefolk, Heste og Vogne og Redskaber, da vilde hans hidtil fornøjelige og rolige Landlevnet omskiftes til et fuldstændigt Slaveri, og mange — ja de fleste — for at undgaa utaalelig Uro, nødes til at forlade deres Gaarde og Formue, for hvad der kunde faas derfor. Bestemme Hoveriet kan heller ej gøres; thi saa bliver Proprietærens Hænder bundne. Thi kunde han i Tiden paafinde ny Indretninger i Avlingens Drift saavel til egen Fordel som til profitabel Eksempel for andre, saa nødes han dog til at lade alting blive ved det gamle, naar Arbejdet er bestemt. Pligtkørsel og Bygningers Reparation kan nu slet ikke bestemmes. Skulde den det, eller rent afskaffes, saa var der ikke andet for, end at de Bygninger, der nu ge-raader til Landets Ziir, rént maatte ødelægges. Hovtærskningen kan ikke slutes ved Marts Maanedes Udgang, da Staldstudene i Reglen ikke drives fra Stalden før April Maanedes Udgang, og fodres de ikke indtil Drive-Dagen fra Plejlen, saa taber de tilsidst saa meget i én Dag, som de tilforn har vundet i to.«

Det var den Mand, de Sønderskov Bønder nu skulde have til Husbonde. At han var dygtig og driftig, kunde ikke hjælpe dem; thi Forholdene var nu en Gang saadan, at jo dygtigere Herremanden var, jo strengere var det i Reglen for Bønderne, thi jo mere Hovarbejde blev der at forrette. Og Claudius var en Mand, der ikke skaanede sine Bønder. I Førstningen gik det endda an, men eftersom Tiden gik, blev der mere Hovarbejde at udrette, de blev tagne i Brug til alle Slags Arbejder, og da saa Claudius i 1767 tog sin Afsked og bosatte sig paa Sønderskov, blev det strenge Tider. Der skulde hentes Kalk og Tømmer i Haderslev, der skulde skoves, og Jorden og Avlen skulde passes til Fuldkommenhed — jo, det var et strengt Aar. Næste Sommer i Juli løb Karret ogsaa over. En skøn Dag møder Bønderne paa Sønderskov med en Klage:

»Vores overmaade strenge og ubarmhjertige, usædvanlige Hoveri bestaar udi, at vi lod os først tillokke at grave, ørke og dyrke Gaardens Tørv og Klyne paa Tirslund Ret-tigheder og hjemføre og indbringe til Hovedgaarden, nemlig hver Helgaard at forskaffe et Fag Tørv foruden anden Brændsel. Men denne Tillokkelse blev jo os en foresat Skyldighed, ja med Trussel af Deres betroede under Tvang og Udpantning skulde continuere sligt Aar efter Aar uden Modsigelse, hvilket vi endog som bekendt hidtil har fuldkommet, ja har maattet holde til Hove med Folk, Heste og Vogne til Midnat, Dag ud og Dag ind, at røgte ovenstaaende Tørv og til Hovedgaarden at hjembringe dem, som var én stiv og stærk Mil, vores Bæster og Vogne til største Ruin, Tab og Skade og os til Ødelæggelse.

End mere har Deres Velbyrdighed en Eng udi Nørbølling Enge paa 46 Dagsset, som vi tilligemed 80 Dags Plovning paa Grundbækgaards Ejendom maa dyrke og ørke med Plovning, Sletarbejde og videre. Desuden skal vi absolut efter Ordre ikke aleneste reparere Møllen, Sønderskov Mølle, men endog ørke, dyrke og hjemføre det dertil behøvende Ildebrændsel, endog til en der i Møllen bosiddende (fordi hun har tjent som Husholderske paa Gaarden) Enke skal

levere og ligesom forbemeldte ørke, dyrke og hjemkøre hendes Brændsel, ligesom og at vi uden mindste Modsigelse skal opbygge, reparere og istandholde Boelshusene, Skovhuset Kokkenborg og et nyt Hus ved Stærgaard. Item og vi arme fattige Trælbønder har og i dette Aar maattet skove tre Gange saa meget Træ, som vi plejer aarlig at gøre. Tillige maa vi og toe Gaardens Faar og klippe dem, ja og rênholde Borggaarden med Skøflen og Skovlen, uansét vores Hovedvej er efter Maal 6000 Skar eller ungefær tvende store Mile.

Men Gud hjælpe os og lindre vores nøjsommelige og haarde Træl- og Plidsarbejde. Det sidste er endnu det værste, der er tilbage at melde om. Vi har endog vaaren nødtvungen til i vores bedste Rugsæd at gaa fra vores eget Arbejde og Rugsæd og til Deres, vores Husbonde og Herskabs, ny anlæggende Grobe ved Deres Enge, os til Tab i vores Avlingsdrift og muligt Dem til ingen Fordel, men dog har staaet deri udi Vand og Kuld vores Helbred tillige med Tab, ligesom og med Digen ved Høkoblet. Naar vi i Høsten skal gøre Hoveri, skal vi selv med Folk, Koner, Piger Heste og Vogne holde Dag ud og Dag ind, hver Dag til Midnat, og derefter vores Vogne og Madposer indlaaset i Laden, og vi arme Mennesker har maattet gaa og patrouillere om Natten omkring i Gaarden; vores Bæster og i Mængde indesluttet udi en saakaldt Svinehauge, hvor ikkun er lidet eller slet ingen Græsning til saa mange Bæster. Ligesom og med Møgagen fra Solens Opgang til Solens Nedgang uden Ophold, og straks derefter om Morgenen tidlig igen dertil at tiltræde med sultede og forhungrede Bæster. Ligesaa maa vi og til totaliter Ruin og strikte imod den derom allernaadigst udgangne Forordning absolut betale Familie Skat, nemlig af hver Karl 2 Mark og 4 Skilling og af hver Pige 1 Mark og 2 Skilling.

Og skal saadan Hoveri og Plidsarbejde kontinuere mere, end vores Forfædre enten haver gjort eller tilsagt var, maa vi arme Bønder jo som meldt totaliter med Koner, Folk og Børn tillige med Bæster og Vogne blive ruinerede, og des-

formedelst ikke kan blive i Stand til enten at betale de kgl. Kontributioner og langt mindre kan have det daglige Op- hold til Fornødenhed, men maa befrygte os med Bettelsta- ven at gaa fra vores Gaarde og Ejende med Koner og umyndige Børn os til største Elendighed. Altsaa er vi aar- sagede herved at indfly ikke aleneste med underdanigste Bøn og Begering at befries for ovenstaaende haarde og strenge Hoveri eller og i det mindste en Del derfor at forlindre os, og i manglende Fald er vi dog anlediget til at rekvirere efterfølgende Poster, nemlig:

1) Om deres Velbyrdighed vil behage til disse vores ud- sendte at udlevere vores forhen incinuerede Rekvisition eller ikke?

2) Om Deres Velbyrdighed vil behage at give os nogen Forlindring i foranstaaende haarde, ubarmhjertige og usæd- vanlige Hov- og Pliidsarbejde saa og samme Forlindring saa vidt efter Billighed og Ret for at undgaa videre Om- stændighed og Vidtløftighed, saaledes at Deres Velbyrdighed og vi andre arme Mennesker kan være tjent dermed. Og for det

3) Imod slig forventende er vi højstnødsaget at indfly med allerunderdanigst Bøn og Begering til højere og ved- kommende Steder imod Vilje og Tanke.

Paa disse Poster forventes enten Deres Velbyrdigheds udførlige Svar kategorisk, og i Mangel deraf have vores tvende udsendte deres Svar at tage og siden herpaa at give os beskrevet meddelt, saaledes som de ved Ed med frelst Samvittighed kan om nødvendig gøres bevidne. Og som det hertil behøriges Stemplet-Papir ej haves ved Haanden, skal dette dermed blive bilagt, saa snart kan faaes. Datum den 7. Juli 1768.«

Dokumentet er underskrevet af 49 Bønder, hvoraf et Navn igen er overstreget. Da der kun er 46 Hovbønder, maa for- modentlig nogle af Husmændene eller Ugedagstjernerne have været med.

De fri eller halvfri Bønder indgiver en omtrent ligelydende Klage. I den forekommer der følgende Udtalelse: »Vores

Koner maa endog fra Dag til anden blive ved Hoveriet og for-somme Huset saa vel som de smaa spæde og umyndige Børn os aldeles til største Ødelæggelse.« Tillige klager de, at de bliver plagede med saa meget Hoveri, saa de kan ikke faa deres eget Arbejde gjort, undtagen »de hellige Dage, som vi formener er til Guds Fortørnelse, og os desformedelst at befrygte Guds Straf vil paafølge.«

Det er et smukt Aktstykke, Bøndernes Klage. Det er kort og klart, særlig naar det maales med sin Tids Alen. Det er bestemt, og næsten uden Bitterhed. De forlanger Lempelse i Hovarbejdet, og vi kan ikke se andet, end at der er Grund til det, noget Claudius paa en Maade ogsaa indrømmer.

Claudius lod nu sine samtlige Hovbønder indkalde og gav dem først mundtlig derefter skriftlig følgende Tilbud:

1) At jeg fra næste Mikaelis af rént og aldeles vilde op-hæve og befri dem for alt smaat Hoveri og Pligtsarbejde, Dagskøren og Dagsgavn, ja endogsaa for Hovtærskning imod at enhver Halv-Gaard aarlig skulde betale mig to Rigsdaler.

2) Min Avling af Korn og Høe skulde drives af Hovbøn-derne ligesom hidtil med at pløje, saa, høste, slaa, køre Gødningen ud og hjembringe Afgrøden af Mark og Enge, som hidtil har været i Brug her til Gaarden, dog skulde i Henseende til Rugsæden fastsættes, at ikke mere end én Tønde Mynte Rug Sæd aarligen gødes og indtages af hver hel Gaard og til sædvanlig Udbrug drives.

3) Brændslet af Tørv og Klyne skulle graves, røgtes og hjembjerges som sædvanlig og fastsættes, at hver Hel-Gaard skulde fylde sit Fag med Tørv og yde et Læs til min Mølle her ved Gaarden, item otte forsvarlige Læs Klyne her til Gaarden, og til Bondens Lettelse vedtages, at naar hver Halv-Gaard yder to gode Læs skaaren Tørv, saa maatte Resten af Tørv graves her paa Gaardens Mark, endskønt Jorden dertil ikke er duelig.«

Dette Forslag blev vedtaget af de Nørbølling Bymænd med Undtagelse af én og en Del af de Tirslund Bønder;

men de andre vilde ikke tage derimod. De vilde gaa til højere vedkommende, som de skrev i deres Klage.

Claudius er ikke meget glad ved hele denne Historie. Han har nok paa Fornemmelsen, at han har forlangt for meget af sine Bønder, særlig i det sidste Aar. Men det gælder om at være dristig og se at komme Bønderne i Forkøbet. Han skynder sig med at skrive til General-Landvæsenskollegiet og klager over sine Bønder, der er sat i Oprør. Han begynder med at fortælle, at han har slidt sig op i kgl. Majestæts Tjeneste, saa han var nødt til at tage sin Afsked, og nu vilde han leve i Fred og Ro paa sin Ejendom; men hvilken Skuffelse! Nu er Bønderne helt i Allarm. Ofte har han i største Venlighed talt med dem — særlig med de Tobøl Bønder — om at de kunde blive hoverifri; men det var jo plat umulig, at det kunde lade sig gøre. Hvordan skulde de garantere ham Frihedspengene? Og hvordan skulde han faa sin Gaard dreven? Saa helt uventet kommer Bønderne en Dag og »i hel grove Expressioner affattede og med usandfærdige Beskyldninger blandede Beskikkelse, hvori de bede om nogen Forlindring i Hov- og Pligtarbejdet.« »Saa billig og moderat som disses Ord og Begæring syntes, saa villig lod jeg mig endskønt til min store Skade« bevæge til at tilbyde dem Akkord; men kun de Nørbølling Bønder og en Del af de Tobøl vilde gaa ind paa det. »De øvrige Hovbønder, som hel kendelige er ophidsede og af oprørske Gemytter sat i den vrang Tanke, at al Pligt mod deres Husbonde skulde ophæves, har ej villet antage slig fordelagtig Tilbud og har i Sinde at indgive Klage til General-Landvæsenskollegiet.« »Hovbønderne undser sig ikke ved at udgive det, som det er mig, der har hittet paa nyt Hoveri; skønt deres Forfædre, ja ogsaa tildels deres Forfædres Forfædre fra Landmaalingens Tid og længere uden Opsætsighed« har forrettet det. Dog maa han tilstaa, »at de udi dette Aar har haft nok at bestille, da jeg ved min Ankomst til Gaarden maatte se mig nødtvungen til bekostelig Reparation.« Derefter anfører han, at han ogsaa har lettet Hovbøndernes Arbejde. Rugsæden er nedsat fra 100 Td. til 80, og skal

nedsættes til omtrent 69 Td. Han har ophævet Havresæden i én Mark og Højbjergningen i en anden. Men det taler Bønderne naturligtvis ikke om.

Nu vil han »underdanigst og i allerstørste Ydmyghed bede Deres højgrevelige Excellence etc. . . . naar bemeldte mine Bønders Klage skulde indkomme, derpaa naadig at resolve, at de enten skulde indgaa samme fordelagtige Akkord som mine øvrige Hovbønder eller i det mindste vedblive uden Opsætsighed at forrette Hoveriet, som hidtil sket er, indtil for hele Landet et almindelig Reglement kunde udgaa. Jeg kan ellers hver Dag vente, at de nægter mig alt Hoveri, og som derved til min ufejlbarlige Ruin al min Bedrift vilde blive liggende, saa beder jeg desto indstændigere om naadig Bønhøring — —.«

Hvordan Claudius stiller sig til Fribønderne faar vi at se af et andet Dokument. 30. April 1768 udsendte General-Landvæsenskollegiet et Cirkulære til Landets Godsejere angaaende Forbedringer i Landvæsenet. I sit Svar kommer Claudius ind paa sine Bønders Klager, og der skriver han: »Dernæst indfandt sig samtlige mine Fribønder og producerede mig en til Deres Højvelbaarenhed indrettet Klage over de for mig gjorte Ægter og forrettet Arbejde. Jeg talte med dennem og maa tilstaa, at de i dette Aar har forrettet meget og mere end sædvanligt, ved det at jeg ved min Ankomst her til Gaarden fandt begge Taarne paa Bygningen faldefærdige og altsaa er bleven nødt til at opbygge dem igen, hvilket har foraarsaget Bønderne en Hoben Arbejde . . . En Del raabte, at det var meget billig, men Resten var saa opsætsig, saa de vilde være helt fri . . . Det er en beklagelig Situation for en Proprietær midt udi sit travleste Arbejde og Bygningsværk at vente sig Hoveriet nægtet.«

Men hvordan hænger det sammen med disse Fribønder?

Efter Claudius' Fremstilling forholder det sig saaledes: »Fribønder er vel disse, for saa vidt at de er fri for Herregaardens Avlings Drift, men langt fra ikke af det egentlige her i Landet iblandt befindende Slags Fribønder, hvoraf Husbonden alene ejer Herligheden og ikkun efter Loven

kan bebyrde dem med Fjerdedelen af Tyngde imod andre Fæstebønder. Disse er Selvejere, og deres Gaarde ingen Forandring undergiven; men mine Fribønder er virkelige Fæstebønder og ikkun for saa vidt fri, som deres Fæstebreve tilholder, og naar Fæstet er udløben, staar det til mig og enhver Husbonde frit for at gøre Gaarden til en Hoverigaard eller at træffe saadan Forandring, som man med Fæsterne kan forenes om. Min første Attraa var, da jeg blev Ejer af dette Gods, at faa en fuldstændig Idé om Bøndernes Pligt og Skyldighed for at undgaa Disputer udi Fremtiden. Man sagde mig, og jeg saa og hørte, at Fribønderne var fri for Gaardens Avlings Drift, men derimod pligtig i Omgang med hele Godset at forrette alle paa-kommende Omgangs og Korn Ægter, yde behørig Tækkelyng efter Omgang til Gaardens Bygninger, tjene Tækkere, samt andre Haandværksfolk ved Gaardens Bygningers Reparation; item grøfte og lukke Gaardens og Hulvadskovs Lykker, samt Vejene paa Gaardens Mark at holde vedlige med Hovbønderne og tillige med dem at høste og hjembringe Afgrøden af Hulvadskov. Alt dette haver de ogsaa saavel i min Formands Tider, som i de sytten- atten Aar, jeg har været Ejer af dette Gods, villig og uden ringeste Modsigelse forrettet indtil nu.

Fribønderne derimod mener, at de maa være fri for Hoveri, siden de derfor betaler en vis aarlig Udgift. »Vel tilstaar vi,« skriver de, »at vi endog før denne vor Husbondes Tid efter Begering haver gjort ham en liden Tjeneste med Ægter og Arbejde, men dog ej andet af Begyndelsen end en Villighed af os, som vi aldeles ej kunde benægte for sine visse Aarsagers Skyld, nemlig naar en fattig saakaldt Fribonde kom i Betyrk for Korn eller Penge, kunde de altid i Nødsfald blive assisteret hos Husbonden. Men hos denne vor itzige Husbonde véd vi Fribønder slet ingen Assistent paa saadan Maade at kunne bekomme.«

Vi forstaar Bøndernes Standpunkt: Før gjorde de villigt Hoveri, for da hjalp Husbonden med Saakorn og sligt; den ene Villighed var den anden værd. Claudius vil ikke hjælpe

og saa forlanger han endda — efter hans eget Udtryk — en Hoben Arbejde af dem. Intet Under, at de finder Grund til Klage.

Første Handling er nu forbi; den næste begynder.

Bønderne indgiver deres Klage tillige med Claudius' Svar til Stiftamtmand Th. v. Levetzau i Ribe. Til Fribøndernes Klage føjes en Del om, at Claudius ikke udsteder sine Fæstebreve i Overensstemmelse med sine Formænds, og at han forlanger mere og mere Hoveri efterhaanden, saa de véd ikke, hvorfor de udgiver deres Frihedspenge. De fortsætter: »Vi lever i det Haab, at vi skulle være befriede for Hoveri. Men tværtimod paalægges os undertiden tre Dages Hovnet og Arbejde i én Uge, ja vel i fjorten Dage har gjort trende Ægter af en Halv-Gaard med vore Vogne til Aabenraa efter Tømmer, Kalk og andet mere, og det i saa vanskelig Vej og Vejrlig, som snart kunde være, saa der var dem af os, der snart havde tilsat derover sit Liv, laa syge derefter en syv-otte Uger. Ydermere fordredes Postpenge af os forleden Aar 2 Mark dansk af hver Halv-Gaard, som vi aldrig forhen har givet. Iblandt var en fattig, som ej kunde betale; derover maatte gøre end en Gang Ægte paa en syv-otte Mil og to kørende Ægter i den samme Maaned.« Nu beder de Amtmanden om at hjælpe dem til Forskaanelse, siden de betaler Frihedspenge og maa svare alle Udgifter saa prompte, og hvis det ikke sker af en fattig Mand, bliver han straks udpantet. »Vi lever i det underdanige Haab, at hverken hans Majestæt eller høje Øvrigheds Vilje er, at en fattig Bonde skal ruineres, haaber derfor naadig Hjælp.« Dokumentet er dagtegnet Føvling 13. Juli og undertegnet af 54 Bønder, deraf 37 fra Føvling Sogn, 4 fra Brørup, 4 fra Lindknud, 2 fra Ploustrup i Jernved og 7 fra Aastrup Sogn.

Amtmanden sender Klagerne til Claudius Erklæring. Han

kommer med Forslag til en Akkord. Den for Hovbønderne er i det væsentligste den samme som han har tilbudt dem før (se Side 49); dog tilbyder han dem nu, at de kan købe Tienden. Fribønderne tilbyder han følgende:

»Fribønderne lukker, høster og hjembjærger med Hovbønderne Hulvadskovs Eng ligesom fra gammel Tid og hidtil sket er. De forretter Hovspind og yder Tækkelyng som forhen, dog det sidste alene til Hovedgaardens Bygninger og Møllen. Ægter forrettes i Omgang med Hovbønderne, nemlig foruden Kongeægter en lang og en kort Ægte af hver Halv-Gaard aarlig. Ved Gaardens Lykker forretter de som sædvanlig én Dags Arbejde, og til at tjene Tækkere samt anden Pligtarbejde ved Reparationer og al anden Brug fastsættes udi alt for hver Halv-Gaard fire Dags Arbejde aarlig, hvorimod al videre Dags Køring og Arbejde ophæves. Det forstaar sig af sig selv, at Bønderne, da Dags Arbejdet saaledes indskrænkes, skal indsende en før Karl til Arbejdet og arbejde hele Dagen. Og skulde det — Gud forbyde — ved Ildebrand eller anden ulykkelig Hændelse ske stor og overfaldende Skade ved Gaard eller Gods, da bør enhver — dette Reglement uagtet — efter yderste Ævne assistere.«

Tienden takserer han til 150 Rd. Tønden. Da der er 97 Td. og 2 Skp. bliver den en Sum paa 14587 Rd. og 3 Mark. Bønderne kan faa denne Tiende for 4 pro Cent eller en Sum af 583 Rd. og 3 Mark aarlig; men saa skal alle Sognemændene én for alle og alle for én være ansvarlig for Betalingen. Selv svarer han alle kgl. ordinære og ekstraordinære Skatter. Men Tiendeakkorden skal kun gælde i 50 Aar.

Disse Forslag sender Amtmanden igen til Bønderne, men de vil ikke tage derimod. De takker Amtmanden for det tilsendte; men hvor godt end Tilbudet synes at være, kunde de dog ikke indgaa at efterleve det, »medmindre vi efter kgl. allernaadigst Befaling, det skulde paalægges, allerhelst vi som enfoldige Bønder synes, at vore Fæstebreve holder os rént fri for slige Ægter og Hoveri, siden vi der-

for betaler en fastsat aarlig Udgift.« De tør derfor ej forpligte sig til noget »førend vi vores underdanigste Andragender paa højere Steder haver fremsendt.« Og derfor beder de om at faa deres Klage tilbage.

Amtmanden paategner den samme Dag, at siden de ikke vil tage imod Kancelliraadens Tilbud, faar de holde sig deres Fæstebreve efterrettelige og iøvrigt være deres Husbonde hørige og lydige.

Bønderne indsendte saa allerede først i August deres Klage til Kongen. De refererer alt, hvad der er sket, og Indholdet af deres Klager til Amtmanden. Høvbønderne gør særlig opmærksom paa, at før har der været 37 Hel-Gaarde til at gøre Hoveri, nu er der kun 23. Dertil kommer, at megen Hede er opbrudt og lagt til Gaarden foruden Sappe Eng og Grundbæk Mark. Endvidere har han købt en Del Tiender og forpagtet andre, saa der er meget at tærskes, og de kan frygte, han køber mere. Og saa maa de svare næsten lige saa stor Landgilde som Fribønderne, og naar de ikke kan betale den, trues de med Eksekution. Derfor bønfalder de med grædende Taarer om at maatte skaanes for alle de Sønderskov Gaard uvedkommende Tyngder og den opbrudte og tillagte Grund. Fribønderne mener at være hoverifri, da de betaler Friheds Penge. Nok har de gjort Hovarbejde før, men det var frivillig, og det gjorde sin Nytte, thi saa hjalp Husbonden dem i Nødsfald med Korn eller Penge. »Men hos denne vor Husbonde har vi ej befundet saaledes. Ikke heller forstaar vi, af hvad Grund han ikke udsteder sine Fæstebreve ligelydende med sine Formænds. Hvad Forskel derpaa findes, ses underdanigst af hosfølgende Kopier. Naar en Bonde først haver antaget Gaarden og ført den liden Middel derind, han havde, og dog ej faa Fæstebrev mange Gange førend et halvt eller helt Aar derefter, nødes han til at blive og modtage sit Fæstebrev, som det er skrevet, siden det nemlig betaales forud; ikke heller kunde nogen forestille sig, at det skulde blive anderledes, end sine Formænds haver været. Hvad Tienderne angaar, som vor

Husbonde os tilbyder for Penges Udgift aarlig, synes vi og vel at være for højt ansat.« Og nu henvender de fattige Bønder sig til Kongen, at de ikke maa paalægges større Byrder, end de kan taale.

Der medfølger Kopier af fem Fæstebreve, to udstedt af Claudius, og tre af hans Formænd paa Gaarden. En Sammenligning mellem dem viser straks den store Forskel. Da Claudius' Forhold til Bønderne tydelig træder frem af hans Fæstebreve, særlig naar de stilles ved Siden af ét af de sædvanlige, anføres her et, udstedt af J. C. Due, der ejede Sønderskov før Bachmann, og ét, udstedt af Claudius.

»Jeg Jørgen Chrestopher Due til Sønderskov steder og fæster, som jeg og herved steder og fæster til Anders Rasmussen, barnefødt ud i Aatte By, Føvling Sogn, den Halv-Gaard i Astofte udi forbemeldte Sogn, som Fader, Rasmus Tullesen, for Armods Skyld maatte fragaa, anslagen udi ny Matrikel til Hartkorn 2 Td. 4 Skp. 1 Fdk. og 1 $\frac{1}{2}$ Alb., skylder aarlig efter Jordebogen $\frac{1}{2}$ Ørte Rug, $\frac{1}{2}$ Ørte Byg, $\frac{1}{2}$ Fdg. Smør, $\frac{1}{2}$ Svin, 5 Rd. Frihedspenge for Hoveri, og det paa efterskrevne Konditioner, at han svarer rigtig alle kgl. Skatter, som nu er eller herefter paabydendes vorder, saa vel som sin Landgilde og Frihedspenge udi rette Tide, Gaarden at holde under god Held og Bygning, og dens Ejendom at vedligeholde, sin Husbonde eller fuldmægtig at være hørig og lydige, over alt at lade sig hans kgl. Majestæts allernaadigste Bøn og Forordninger være efterrettelige alt ovenmeldte at holde under hans Fæstes Fortabelse. Saa længe bemeldte Anders Rasmussen ovenskrevne efterlever, maa han samme Halv-Gaard nyde, bruge og besidde sin Livstid. Til Stadfæstelse haver jeg dette med egen Haand underskrevet og forsegleet samt ligelydende udi min Protokol efter hans kgl. Majestæts allernaadigste Forordninger protokolleret. Datum, Sønderskov d. 25. Jan. 1720. J. C. Due.«

»Samuel Nicolaus Claudius til Sønderskov, kgl. Majestæts Kancelliraad og Amtsforvalter, gør vitterlig at have stedt og fæstet til nærværende Peder Lauridsen af Faaborg Sogn og By, som ved sit rigtige Fripas til mig er ankommen, en mig tilhørende Gaardpart af Føvling Sogn, Stendrup By, Chresten Andersen Smed sidst paa boede og fradøde, anslagen i Landmaalingens ny Matrikel for Hartkorn 1 Td. 7 Skp. 1 $\frac{1}{4}$ Alb. og skylder aarlig Landgilde til hver Marting 6 Rd. og 4 Mark. Fornævnte Gaardpart, som bestaar af en Fjerdedel-Gaard og en Boel, skal Peder Lauridsen sin Livstid ud fæste, nyde, bruge og beholde, saa længe han deraf svarer alle kgl. Kontributioner nuværende

eller paakommende i rette Tider og forbemeldte Landgilde til sin Tid. Item forretter Ægter og Arbejde, naar tilsagt vorder, ligesom andre mine Friheds Bønder, holder Stedet paa Bygning, Besætning og Drift i god og lovforsvarlig Stand, intet af Stedets Ejendomme forvilde bort, lejer eller til Upligt bruger; intet Foder enten Hø eller Halm fra Stedet lade bortkomme, og uden nogen Forhindring altid føre sit Mølle-Korn til Sønderskov Mølle. Iøvrigt være mig eller Ordre hørig og lydlig, samt rette og forholde sig efter hans kgl. Majestæts allernaadigste Lov og Forordninger under dette Fæstes Fortabelse og anden vilkaarlig Straf. Sønderskov den 6. August 1765. S. N. Claudius.◄

27. Aug. sender Kollegiet Sagen til Amtmanden, der atter sender det til Claudius' Erklæring. Det er lige noget for ham. I flere hele Folio Ark søger han nu at gendrive Bøndernes Klager, Hovbønderne for sig og de Fribønder for sig. Han udfolder her hele sin Veltalenhed og Vid. Han begynder: Som fremmed og ukyndig kom jeg her ind i Landet og blev Ejer af denne min Gaard. Jeg spurgte alle fornuftige Folk, hvor udi Hovbøndernes Arbejde og Hoveri bestod og fik af alle som af én Mund det Svar, at de ikke alene var pligtige at drive hele Gaardens Avling med alt, hvad dertil hører og deraf dependerer, som at grøfte, indhegne, Veje at holde vedlige etc., men ogsaa ved Bygningers Reparationer samt alt anden Fornødenhed at forrette Dags Køren og Dags Arbejde, samt al forefaldende Ægter efter Omgang paa Godset, saa vel som at bearbejde og hjembjerge al fornøden Brændsel af Træ, Tørv og Klyne. Dette saaledes rigtig at være, har Erfarenheden lært mig, da jeg sér, at alt sligt sker af Hovbønderne paa alle Godser i Landet, hvor det ikke ved specielle Akkord er indskrænket. Og mine Hovbønder har ogsaa i alle de Aar, jeg har ejet dette Gods, uden Imodsigelse forrettet det og har kunnet skønne paa, at de efter Mulighed er blevne forskaanede og ikke saa haardt medtagne som paa andre Godser, hvor ikke nær saa mange Gaarde findes til at gøre selvsamme, ja langt større Arbejde som her. Men nu i denne Tid synes desværre et Gods at give det andet Signal til Oprør, og det er bleven til et Mundheld, at den, som klager, kan blive fri, og den, som tier, faar intet.

Mine Bønder klager da ligeledes, og jeg begiver mig nu til deres Klageposters Besvarelse.«

Nu gennemgaar han Bøndernes Klage. (Se Side 46.)
Post for Post.

Med Hensyn til Tørveleveringen kan han ingen Lettelse give dem, siden han ikke har forlangt flere Tørv, end der var nødvendigt for hans Husholdning. Fra gammel Tid har Bønderne leveret et Læs Tørv og et Læs Klyne til Møllen. Den gamle Kone, som har tjent ham i tredive Aar, og som nu nyder fri Bolig, har »undertiden i et Par Aar« faaet nogle faa Læs Tørv; det er det hele. Men »de skal aldrig mere blive bebyrdet dermed,« siden det falder dem saa tungt.

Den Eng paa 46 Dagsset, som Bønderne taler om, er lagt fra Nørbølling By under Hovedgaarden, skal for en Del fra gammel Tid være indtaget; men hvor meget vides ikke, og siden Bønderne i hans Formænds Tid har bjerget den, fordrer han det samme.

Grundbækmark, som Bønderne kalder Grundbækgaards Ejendom, har hørt til Gaarden siden før Landmaalingen, saa de har altid gjort Hovarbejde til den; men efter en gammel Tradition skal der have staaet en Gaard, og deraf tager Bønderne Anledning til Klage, og — udbryder Claudius — hvad Bevis behøves videre paa Bøndernes Ondskab.

Der findes vel ingen, der tvivler om, at Bønderne skal forrette Kørsel og Haandlinger Arbejde ved Bygningernes Reparation. Og det har mine Bønder ogsaa altid gjort uden Modsigelse. Min Mølle, Skovhuset og Kokkenborg, det sidste et Opholdssted for mine Heste og Vogne om Søndagen, naar jeg er i Kirke, ligger paa Gaardens Mark. Det er muligt, at mine Bønder har ydet noget Tækkelyng og kørt nogle Læs til Boelshusene; men det har ikke været noget nyt. Det eneste nyt er to Fag Hus ved Stengaard, hvortil de har leveret Lyng, Ler og Sand. Men saa har jeg til Gengæld ødelagt tre—fire Boelshuse, som ikke skal opføres mere; men derom taler Bønderne intet.

Aarsagen, hvorfor de forleden Vinter maatte bjerge saa meget Brænde i Skoven, var den, at Sommeren forud var saa vaad, at man hverken kunde faa Tørv eller Klyne, og det kunde hverken han eller nogen anden gøre ved. Og der var vel ingen, der vilde falde paa at forlange, at han skulde sidde og fryse for at spare Bønderne Arbejde.

Forhen har Folk i Boelshusene toet og klippet Faarene; men da nogle af Husene nu er ødelagte, og andre af Folkene er gamle og udygtige til Arbejde, saa har jeg en Tid ladet slikt forrette af Hovbønderne, saadan som jeg hører, der bruges hele Landet over.

Til at renholde Borggaarden har jeg lejet en gammel Mand; men da han nu er for svag, har jeg ladet Hovbøndernes Smaabørn hjælpe ham med at luge Stenbroen, men siden denne Ubetydelighed ansés som noget nyt og usædvanligt, skal det aldrig mere forlanges.

Tobøl By, som er Aarsag til hele Oprøret, er de mest velhavende og har den længste Vej. De regner den til to stive Mil, ellers er den kun regnet for en god Mil. Han kan dertil svare, at Vejen er ikke længere nu, end den har været før.

Nogle af hans Enge var saa vaade og sure i Bunden, saa de blev ringere Aar efter Aar, og Bønderne maatte gaa i Vand for at bearbejde dem. Han havde ladet dem udgrøfte, og hvem vilde vel nægte, at det havde været Bøndernes Pligt at gøre det, men han anvendte henved 8 Rd.s Arbejde derpaa og tog kun Bønderne til Hjælp, da Daglejerne ikke kunde blive færdige før Vinteren.

Han har indrettet en Hør- og Humlehave ved Gaarden med saadant Held, at om enhver vilde gøre ligesaa, saa vilde mange Tønder Guld blive i Landet, som nu gaar ud for saadanne Varer. Den ene Side har været lukket fra gammel Tid, den anden har Bønderne lukket en Gang for alle. Man skulde dog synes, at Bønderne kunde bidrage saa meget til en Anstalt af saa betydelig Nytte, mener han, naar han lader alt det øvrige Arbejde gaa paa sin Regning.

Men efter denne Klage taber han Lysten og agter at lade Indretningerne gaa ind igen.

»I Høsten maa man bruge Tiden, og er nogle af Bønderne nogensinde bleven om Natten her paa Gaarden, saa er det ikke sket efter min, men efter deres egen indstændige Begæring for deres lange Vejs Skyld. Jeg har mine gode Aarsager, hvorfor jeg ikke gerne vil lade dem vandre omkring ved det, som mit er, naar andre sove. Naar deres Vogne har været læsset med Korn, saa har jeg ladet dem køre ind i Laden, for at der ikke skulde komme Dug eller Regn paa dem; men jeg har ikke bedt dem om at lade deres Madposer blive paa Vognen. Svinekoblen, som Bønderne er onskabsfulde nok til at kalde en Hauge, er saa stor, saa den kan føde 50 Svin, og Hestene kan ikke deri indelukkes, da den er uden Indhegning, men Malicen har sat Farve paa.«

Der efter kommer han ind paa Tienden, som han mener, Bønderne helt vil unddrage sig. »Kunde de med deres Rebellion og Opsætsighed vinde baade Hovfrihed og Tienden, saa havde de klaget i en lykkelig Time og haft Aarsag til at sammensanke og paa saa grov og hæslig en Maade at sværte de uskyldigste Ting for at naa deres Øjemed; men saa længe Ret og Retfærdighed blomstrer i Landet, tør jeg ikke frygte.«

Han gør derefter rede for, hvad han har lettet Bonden. (Se Side 50.) For Hovtærskningen samt for Hoveri og Pligts Arbejde, Dågs Køren og Dags Gavn forlanger han 2 Rd. af hver. For at vise, hvor rimelig han er med sine Fordringer, opstiller han følgende:

6 Tærskere fra Mikaelis til medio Maj	30 Rd.	»	Mark
Ekstraskat for dem i 7 Maaneder à 3 Mk.	3	—	3 —
7 ¹ / ₂ Maaned eller 32 Ugers Kost og Ophold for 6			
Karle à 2 Mk. 8 Sk.	80	—	» —
	Ialt...	113 Rd.	3 Mark
46 Halv-Gaarde à 2 Rd.	92	—	» —
	Tab for ham...	21 Rd.	3 Mark

»Sagen er jo uimodsigelig, og da det klagende Parti ej har villet indgaa dette fordelagtige Tilbud, saa er jo soleklar, at de tænker aldeles og uden ringeste Vederlag at befries fra deres Pligt.«

Om der har været flere Hovbønder før, kan han sandfærdig vidne aldrig at have hørt tale om; men om saa var, kommer det ikke den Sag ved, da der er flere Hovbønder om Arbejdet end anden Steds. Ligeledes kan han forsikre, at han ikke har opdyrket en Fodsbred Hede; men derimod ladet hele store Tægter ligge og gro i Lyng.

At fastsætte visse Dage til Avlingens Drift er plad umuligt og kan aldrig indgaaes, thi hverken er det min eller nogen Mands Lejlighed at drive den største Del af saa stor en Avling med egne Folk, ej heller kan det ske uden Ruin, da en eneste Dags Vejrlig kunde skille mig ved hele min Avl. Jeg saa vel som andre har vores Midler i Jorden for at se Avlingen som forhen dreven af tilliggende Bønder og ikke for at gøre os til Slaver for Bondens Mageligheds Skyld og ruinere os selv.

»Bøndernes aller ubesindigste Begæring er denne at fastsætte Indfæstningen, og sés her af klarlig, at de aldeles vil have Hænderne bundne paa en Proprietær. Skulde det gaa efter Bondens Tanker, saa blev en Proprietær det allerusleste Kreatur. Hoveriet vil han have ophævet, for Tienkerne vil han give, hvad han lyster, og den Afgift skal en for alle Gange fastsættes, Indfæstningen ligeledes, saa en Proprietær, der haver opbygget en forfalden Bondegaard og besat samme med Heste og Høvder etc. og købt Fæstere ind med Penge, Æde- og Sædekorn, ej skulde være berettiget at søge sin Oprejsning ved Indfæstning af Efterkommere; kort: naar hele Verden profiterer af, at Priserne stiger paa al Ting, saa skulde dog Proprietæren ikke nyde godt deraf; men hans Indtægter bliver fastsatte, og han ikke desto mindre udrede alle paakommende Byrder og tiltagende Udgifter, være ansvarlig for alle ordinære og ekstraordinære Skatter. Den allerringeste Daglønner i Landet, der ikkun ejer to Mark, har Lov til at gøre sig dem saa

nyttig, som han véd og kan, skulde da ikke en Proprietær, der exponerer (udsætter) alt sit Ejende saa mange Farligheder som Ildebrand, Kvægstyrning, Misvækst med videre og garanterer for hans kgl. Majestæts Skatter — være berettiget at profitere af Tiden og Omstændighederne. Hvad vilde Bonden sige, om hannem blev saadanne Grænser sat for hans Produkters Brug? Han vilde raabe om Vold og Uret.«

»Skulde det gaa efter Bondens Tanker, da maa jeg tilstaa, at det var en af mine allerulykkeligste Hændelser, at jeg havde sat min Fod her i Landet. Da jeg ud i kgl. Tjeneste havde opslidt mig selv og formedelst mine svare Sygdomme ikke fandt mig dygtig længere til at forrette Tjenesten, begærede jeg allerunderdanigst min Afsked. Jeg søgte ikke at falde hans kgl. Majestæts Kasse besværlig, ja jeg begærede aldrig engang at maatte afstaa min Tjeneste til en anden mod noget Vederlag, men resignerede rent ud alt i det Haab at kunne leve mine øvrige Dage her paa min Gaard i Fred og Ro af det mine Forfædre har efterladt mig, og jeg selv har stræbt for. Men jeg sér mig desværre bedragen, da mine Bønder nu agter at give mig Forskrifter, hvorledes jeg skal benytte mig af min Ejendom.« For at komme i Ro er han nødt til at sælge sin Gaard med mange Tusinders Tab, da Godset ved saadanne Omstændigheder vil falde i Pris. Men han tier og sukker og overlader til andre at betænke, at det bliver Godsernes Ruin, »naar Proprietærer og Bønderne, hvis Lykke og hele Skæbne er uadskillelig, først bliver opirrede mod hinanden og fortære hinanden.«

Saa kommer Turen til Fribønderne. Han bemærker, at de saavel i hans Formands Tid som i de sytten- atten Aar, han har haft Godset, villig og uden ringeste Modsigelse har forrettet alle de Slags Arbejder, som han fordrede. De foregiver, at det har været en Villighed; men det, ytrer han, er grundfalsk, ligesom det er yderst utaknemlig af dem at paastaa, at de ikke har fundet den Assistance hos ham som hos hans Formænd. Naar de virkelig har trængt, har

han hjulpet dem med Korn, men alene til eget Brug og ej til Marskandise og Forfrang.

I de gamle Fæstebreve stod der blot, at de skulde være Husbonden hørige og lydige og nogle uforstaaelige Ting om Jordebogs Parceller og sligt. Han anfører i sine de specielle Pligter for at undgaa Strid, og det, mener han, kan ingen laste ham for. Et Fæstebrev er en Kontrakt, og naar den er indgaaet, saa kan det ikke hjælpe, at den ene Part gør Ophævelser. Hovspindet har han trods al sin Forsigtighed rigtignok glemt at indføre; men det skal huskes herefter.

»Havde Bønderne mindste Undseelse, saa beraabte de sig ikke paa Kapt. Dues Tider. Gaard og Gods var i den Tid udi saa jammerlig en Tilstand, at han 1722 maatte gaa nøgen ud. Han lod snart hverken pløje eller saa. Bønderne kunde gaa ind i Gaardens Eng og høste et Stykke til eget Brug, som de var færdig til, og den bedste Eg i Haven var fangelig for en Pund Tobak.«

»Jeg maa tilstaa, at mine Fribønder i de sidste Tider har haft meget og mere end sædvanligt at bestille, men det har ikke været i min Magt at ændre det. Min Mølle og Skovhus var ruineret, som jeg fra nyt maatte lade opbygge. Et Par Gaarde paa Godset brændte af, som ligeledes skulde opbygges. Begge Taarnene her paa Bygningen var faldefærdige, jeg maatte altsaa bryde dem ned og opbygge dem igen i Aar. Alt dette har naturligvis foraarsaget Bønderne flere Ægter og Arbejder paa én Gang end sædvanlig; men det er ikke sket af Lyst, Nøden har gjort det. Og for at profitere af Føret paa Frosten er Ægterne gaaet hurtig om, hvorved intet Menneske har kunnet hindre, om Vejret paa Midtvejen er slaet om til Tøvejr. Alt dette begriber Bonden selv meget vel og véd tillige, at Ægterne og Arbejdet nu paa en Gang er overstaaet, ligesom han og til Dato ikke har sagt et eneste Ord derimod.«

De to Mark som Bønderne kalder Postpenge, har hver Halv-Gaard betalt for Løbeægter eller Ægter til Hest. Da de gik i Omgang kunde det træffe, at én kom til at gøre

en lang og hans Nabo en kort. For at hjælpe paa denne Uretfærdighed, sluttede man Akkord om, at hver skulde betale de to Mark, og alle Bønder med Undtagelse af én gik ind derpaa. Da Løbeægten saa kom til ham, blev han sendt til Aabenraa, som er seks Mil. At han tog en Vogn og kørte i sit eget Ærinde kommer ikke Sagen ved.

Claudius mener, at man kan indse, at Bønderne spænder Buen saa højt, saa det er umuligt for ham at gaa ind paa deres Forlangender. Dog fordrister han sig til at komme med Forslag saavel til Hovbøndernes Hoveri som Fribøndernes Ægter, som han mener vil være en stor Forlindring. Dette Forslag er i Overensstemmelse med Forslaget for Fribønderne, der anføres Side 54 og for Hovbøndernes Side 49. Dog er Dagskøren og Dags Gavn for de sidste fastsat til fire Dags Køren og otte Dags Arbejde af hver Halv-Gaard foruden Ægterne, der sættes til en lang og en kort. Og nu beder han, at Bønderne maa faa alvorlig Tilhold om enten at vedtage Claudius' Forslag eller uden ringeste Opsætsighed at forrette alt sædvanligt Hoveri — dette gælder Hovbønderne — og gør Ægterne og Arbejdet som hidtil — dette gælder Fribønderne.

Den 20. September sender Amtmanden nu det hele ind til General-Landvæsenskollegiet tillige med en Skrivelse, hvori han gør gældende, at han ikke har sendt det til Bøndernes Erklæring, da det vilde volde Uro. De gaar nemlig i den falske og ugrundede Tanke, at de kan blive fri om ikke for alt Hoveri, saa for det meste, og deres Erklæring vilde være til liden eller ingen Nytte.

General-Landvæsenskollegiet maa ikke have fundet Claudius' Gendrivelse af Bøndernes Klager saa fyldestgørende, som denne selv. Det skriver til Amtmanden, »at Bønderne ikke ganske og aldeles haver været ubeføjede til at klage,« og paalægger ham at tilkendegive Claudius, at han maa skaane sine Hovbønder for alt det smaa Hoveri, som egentlig ikke vedkommer Hovedgaardens Avlingsdrift, og at han heller ikke maa forlange saa meget Arbejde af Fribønderne.

Claudius er nærved at gaa ud af sit gode Skind derover. Havde han nu meddelt Bønderne Sagen og foreslaaet en ny Ordning derefter, saa havde Sagen dermed vel været afgjort; men det finder han umuligt og under sin Værdighed. Han letter Arbejdet for Bønderne, men holder Sagen hemmelig for dem. Han tænker, at han maaske endnu kan om ikke vinde Sagen saa dog en Del af den. Den 17. Oktober skriver han til Kollegiet, at han selvfølgelig retter sig efter de høje Herrers Ordre og letter Bøndernes Pligter; men det er de kun blevet mere ophidsede af, saa nu kan han vente, at de vil nægte at aftærse hans nu indavlede Korntiende. Der er intet andet tilbage for ham end med »Tab og Hjertesuk at forlade dette Sted«, hvor han havde ventet at ende sine Dage. Men for at være uden Strid i den Tid, der er tilbage, vil han dog tillade sig at spørge om følgende:

1) Om Hovbønderne ikke herefter som før skal bearbejde og hjembringe mit fornødne Brændsel af Træ, Tørv og Klyne?

2) Om saavel Hov- som Fribønderne ikke skal vedblive som fra Arilds Tid og overalt i Riget at forrette Hovspind?

3) Om Hovbønderne ikke ved den sædvanlige Hjælp af Fribønderne fremdeles skal holde Indhegningerne, Veje og Gærder ved Gaard og Mark vedlige?

4) Om Hovbønderne ikke herefter som før ved Hovedgaardens Reparation skal tilkøre Sten, Ler og Sand og tillige med Fribønderne yde Tækkelyng og tjene Tækkerne og andre Haandværksfolk, ligesom de altid har været pligtige? Og endelig

5) Om ikke Hovbønderne herefter som før uimodsigelig skal aftærse mine Korntiender?«

Han fortsætter: At han selv kunde forskaffe sig det fornødne Brændsel til en saa vidtløftig Husholdning, er noget af det allerurimeligste, som tænkes kan. Naar 46 Hovbønder er forlegne med et saadant Arbejde, hvordan skulde han saa eneste Mand kunne gøre det.

Hovspindet er umisteligt til at vedligeholde saa mange

Senge. Hvis man skulde købe Lærred for Penge, blev man ruineret, og selv om man havde Penge, kunde man ikke engang faa det at købe i denne Egn. Hørren til Hovspindet staar afvejet; men han tør ikke sende det ud, før han hører fra Kollegiet.

Det er ham aldeles umuligt at holde Indhegninger, Veje og Gærder ved Gaard og Mark ved lige ved egen Hjælp, og skal Bønderne ikke forrette det, er han nødt til at lade det falde.

Lige Beskaffenhed har det med Gaardens Bygninger.

Hvis Bønderne nægter at tærskes Korntienden, bliver han nødt til Proces, og skulde Kollegiet saa give Bønderne Ret, blev han til Latter for sine Bønder, ja for hele Landet.

Misvæksten paa Rug har været saa stor, at hans Bønder, nu de har lagt Rugsæden, kun har Føde til Mortens Dag. Rug er det eneste, de har at sælge, og i Aar har de altsaa ingen Ting, som de kan faa Penge for. De kan ikke svare Landgilde, og han maa føde dem det meste af Aaret og desuden betale alle deres Skatter, baade de ordinære, de ekstraordinære og Saltskatten, og saa skal han endda strides med dem om, hvad Pligt og Arbejde de skylder ham. »Naar Bonden ligger i sin rolige Søvn, overlader han mig og andre Proprietærer at betænke, hvor alle disse Udgifter skal komme fra, og vaagendes tragter han efter at forstoppe Kilderne, hvoraf saadan Udgifter skal flyde.«

»Er det ellers muligt, og jeg tør fordriste mig at bede derom, saa er endnu som før min underdanige, allerydmygste og aller indstændigste Begæring, at jeg dog ikke maa være den første og eneste, som her paa Egnen skal statuere Eksempel paa; men at mine Hov- og Fribønder maa tilholdes at forrette deres sædvanlige Pligter, indtil for det hele et almindeligt Reglement maatte udgaa.«

Kollegiet svarede, at Claudius maatte holde sig Loven og de udgangne Forordninger efterrettlige, samt mage det saa, at hans undergivne ej fik retfærdig Aarsag til Klage. Dermed var det sidste Vaaben slaet Claudius af Haanden.

Den 8. Januar næste Aar indgiver Bønderne et nyt Andragende til Kongen. Alle de gamle Klageposter refereres og derefter fortsættes: Vel har deres Husbonde, siden de indgav deres sidste Klage, »ligesom lindret lidt af Pligt og Dags Arbejde«; men de véd ikke, om det er noget, deres allernaadigste Konge har skænket dem, eller deres Husbonde selv har eftergivet dem. De kan ikke komme til at tale med ham, og da de forespurgte skriftlig, fik de det Svar, at han havde gjort det, for ikke at overløbes af dem. Nu vilde de gerne vide sig sikret i Fremtiden, og derfor henflyer de til Kongen, for at han skal udvirke, at de aldrig mere bliver plaget med Hovedgaarden uvedkommende Arbejder.

Bønderne gør Claudius det saa broget, saa han vil se at komme ud af det. Ved denne Tid indgiver han en Ansøgning til Kancelliet for at faa Lov til at udstykke Sønderskov. General-Landvæsenkollegiet har ikke noget mod det at erindre. Og nu skal Sønderskov altsaa udstykkes. Men inden det bliver til Alvor med Udstykningen, sælger han Godset samlet i Maj 1769 til J. F. Wodschou.

Vi sér Bønderne føre deres Sag med rolig Fasthed. De er deres Husbonde hørig og lydige, forretter, hvad Arbejde han fordrer, og er pligtosfyldende i det hele. Claudius vil gerne fremstille det, som de er i Oprør og i Ophidselse, noget Bønderne nægter paa det bestemteste; de har aldrig nægtet endog det mindste Hoveri. Claudius anfører det forøvrigt ogsaa selv flere Gange, at de har forrettet alt Hoveri uden ringeste Modsigelse til nu; men tilføjer han gerne, nu kan han vente, at de nægter ham det. Men der er ingen Fare, Bønderne er kloge nok. De véd, at de har at forrette, hvad Claudius fordrer. Modsatte de sig dette, havde han Loven paa sin Side, og saa var der ingen Udvej for dem at komme. Men klage, det kan de; det kan ingen forbyde, og derigennem er det, de skal vinde deres Ret. Det er deres eneste Udvej, og den gaar de.

Claudius fører sin Sag knap saa rolig; men med den usvigelige Tro, at han har Retten paa sin Side. Han

ejer Ret til Bøndernes Arbejdskraft. Hvem i al Verden skulde saa forbyde ham at gøre sig den saa nyttig som muligt. Mellem Bachmann og Bønderne var der noget af det gamle Herremands-Forhold. Herremanden er som den faderlige Forsørger og Vogter af Bønderne, der saa til Gengæld maa arbejde for ham. Ganske vist, Bønderne kan blive uartige, som Børn kan; men saa skal man tage med Lempe eller Haardhed, ligesom det bedst kan gaa. Bønderne føler ogsaa tildels som Børn, der somme Tider føler sig trykket af den faderlige Styrelse; men det er dog — naar man tænker over det — en faderlig Styrelse, som har sine Fordele, og saa underordner man sig. Claudius sér det hele som et tørt Akkord-Forhold. En anden ejer to Mark, og kan gøre ved dem, hvad han vil. Claudius ejer Gaard og Gods og Bøndernes Arbejdspligt dertil; det er ligesaa selvfølgelig, at han ogsaa bruger den, som han vil. Og han er sig bevidst, at han ikke har paalagt Bønderne andet Arbejde, end hvad der var nødvendigt for Godsets Opkomst. At det er bleven »en hel Hoben Arbejde«, er kedeligt nok; men det kan han ikke gøre ved. Fra Claudius' Standpunkt er det rigtigt og klart; men Spørgsmaalet er jo netop: »Har Godsejeren Ret til Arbejde uden Grænser eller inden for de Grænser, der betegnes ved, hvad der er til Godsets Opkomst? Dette er Claudius' Mening. Bønderne mener jo, at gammel Sæd og Skik i Forbindelse med Rimelighed maa sætte Grænsen, og vi sér, at General-Landvæsenskollegiet er af samme Mening. I det hele var der i Aarene før 1770 en Bevægelse oppe, der var til Gunst for Bønderne. At den har blæst i deres Sejl, saa de endnu lettere fik deres Baad i Havn, er rimeligt nok.

En Ting kommer til, som gjorde Forholdet endnu vanskeligere for Claudius. Han var den kongelige Embedsmand, vant til at omgaas sine underordnede med en vis Overlegenhed. Det træder ogsaa klart frem over for de Sønderskov Bønder. Men er der noget, som særlig kan opirre den vestjydske Bonde, saa er det netop en saadan over-

legen Embeds-Mandighed. Den har stillet sig mellem Claudius og Bønderne, næsten ved enhver Lejlighed.

Det er morsomt nok at se, hvilke Grunde begge Parter fører i Marken. Bønderne hævder, at hvis de skal blive ved med at udføre det strenge Hoveri, som Claudius har fordret de sidste Aar, saa er de ruinerede. Claudius hævder, at hvis Bønderne ikke faar Paalæg om at slutte sig til hans Akkord eller om at vedblive med Hoveriet som hidtil, saa er han ruineret. Begge vil de opvække Medlidenhed og derved vinde deres Sag. Claudius anfører gentagne Gange, at han har tjent kgl. Majestæt i mange Aar og sat sit Helbred til i denne Tjeneste — at han har taget sin Afsked uden at søge om Ret til at opgive sit Embede til en anden, der saa til Gengæld skulde have betalt ham derfor, og uden at falde den kgl. Kasse til Byrde. Han er aabenbart af den Mening, at det giver ham særlig Ret til at kræve Hoveri af Bønderne.

Men dermed er Dramaet ikke forbi; sidste Handling staar endnu tilbage.

Mellem J. F. Wodschou og Bønderne blusser Striden op paa ny, og nu er Bønderne dristigere. Det heldige Udfald af deres Klager over Claudius har givet dem mere Mod. Wodschou var en ung Mand paa 26 Aar. Overfor ham er de maaske ogsaa lidt dristigere. Dertil kommer, at i 1769 udgik en kgl. Forordning om Hoveriets Fastsættelse, en Forordning, der vakte stort Røre for ikke at sige Begejstring hos Bønderne Landet over. Formodentlig har den ogsaa bidraget til at hæve deres Mod. Nok er det, da Wodschou i Maj forlanger, at Hovbønderne skal udjævne Muldvarpe-Skud, nægter de det, idet de gør gældende, at et saadant Arbejde har de aldrig før udrettet. I Juli Maaned ordrer han baade Hovbønder og Fribønder til at slaa Hulvadskov Eng. De sidste udebliver, og de første omringer Wodschou og raaber, at hvis han vil betragte det som en Villighed, vil de slaa

Engen, men fordrer han det som Pligt, nægter de det. Han fordrer det som Pligt, og Bønderne drager hjem. Han skriver til dem og forlanger skriftlig og bestemt Svar, om de vil slaa Engen eller ej. De svarer, at saa snart Fribønderne møder og slaar deres Part, saa skal de ogsaa nok slaa deres. Wodschou kan ingen Vej komme med dem, og han gaar saa ind paa skriftlig at tilstaa, at han betragter det, som om de gjorde Arbejdet frivilligt. Straks han har gjort det, blev Engen slaaet.

I August tilsagde han de Tobøl Hovbønder til at høste Rug. De svarede, at de kom ikke, før de havde deres egen høstet. Men Sagen var, at de tilsagdes Kl. 10 om Formiddagen, og da de havde halvanden Mil til Gaarden, kunde de ikke naa at møde saa tidligt, at de kuude faa synderligt bestilt denne Dag. De arbejder saa for sig selv nævnte Dag og møder tidlig næste Morgen til Hove. Det var i og for sig fornuftig handlet, men at de turde gøre det, og gøre det under denne Form, viser deres Dristighed.

Da Bønderne i September skal køre Gødning ud, skal de have Græsning til deres Heste. De faar en Mark anvist, men Wodschou forbeholder sig en anden til sine Køer. Nogle af Hovfolkene lister dog deres Heste ind blandt Køerne, og da Wodschous Folk vil drive dem ud, vil Bønderne hindre det. I det samme kommer Wodschou til, og da han sér denne Stimen, vil han hjælpe sine Folk, bliver ivrig, skælder ud og giver en Kvinde og en Dreng nogle Rap af Ridepisen. Næste Dag kommer der Skrivelse fra Bønderne, at siden han »i Gaar saa pludselig overfaldt og slog Hans Pedersens Kone og Niels Hansens Tjenestedreng« og lod »høre mangfoldige forskrækkelige Trusler« saa kan de hverken faa deres Koner eller Børn eller Tjenestefolk til at møde ved Hovarbejde, og selv kan de heller ikke, saa de vil hverken møde eller lade møde til nogen Slags Hovforretning, før Wodschou giver dem »en fornøjelig skriftlig Forsikring« om, at »Mand, Kone, og Børn og Tjenestefolk kan forrette sit Hovarbejde uden Hug og Slag«. Wodschou

er medgørlig. Han afgiver den forlangte Forsikring, og Bønderne optager Hovarbejdet igen.

Pløjningen af Hovmarken er sædvanlig foregaaet paa den Maade, at Bønderne pløjede Side om Side med hinanden. Nu inddeler Wodschou Marken i lige saa mange Stykker, som der er Hovbønder, og afmærker Stykkerne med Egepæl, og hver skal saa have sit Stykke at pløje. Da Bønderne sér denne Ordning, nægter de at pløje og drager hjem. Næste Dag møder de rigtignok igen; men nu rykker de Egepælene op og pløjer paa den gamle Manér.

Wodschou klager ogsaa over, at Bønderne vil hverken lyde eller agte ham og hans Folk. Da Brændslet skal køres hjem, øder de en Del og lader andet blive staaende, saa han led Mangel om Vinteren. Ved Vintertide kommer Hovfolkene ikke før Klokken 10—11 og drager af Klokken 2—3. Og saa vil de endda i denne Tid raade sig selv, hvile og smøge Tobak, naar og saalænge de lyster, og taler Ladefogden dem til, svarer de ham »spodsk, fræk og grov.«

Næste Sommer blev det ikke bedre. Da Sappe Eng skulde slaas, havde man Spillet gaaende igen. Alle Hovbønder mødte, arbejdede lidt, hvilede længe og drog saa hjem. Wodschou tog Syn over det, og de 46 Hovbønders Arbejde blev kun sat til seks Dagsarbejde. Han meldte derpaa Sagen til Stiftamtmanden, og denne tilholdt Bønderne til ikke at tage sig selv tilrette; men efterkomme Wodschous Ordre. Bønderne nægter det fremdeles. Nogle Dage efter kom de dog og slog Engen; men da turde Wodschou ikke udsende sine Folk for at tilsé Arbejdet.

Men allerede i Forvejen havde Bønderne henvendt sig til Majestæten med Klage; men denne Gang optræder de ikke samlede. Hver By klager for sig. I November 1769 indgiver de Nørbølling Bønder en Klage over deres store Landgilde, og snart følger flere efter med Klager over Hoveriet. Men der kommer intet nyt frem hverken i Klagerne eller i Svaret ud over, hvad vi véd før, og hvad der er fortalt oven for. Klagerne over, at de skal bjerge Sappe, Grundbæk og Hulvadskov Eng gaar igen i dem alle. Men

ellers er der stor Forskel paa Striden nu og saadan som den førtes i Claudius' Tid. Da var Bønderne de rolige, og Claudius den lidenskabelige. Nu er Rollerne byttet om. Bønderne er de lidenskabelige og Wodschou er den rolige. Han undersøger, hvordan det forholder sig med Sappe og Grundbæk og Hulvadskov og viser, hvordan det i sin Tid er ordnet, og han fremlægger Dokumenterne, der hjemler det. Han gør Rede for Hoveri og Landgilde, og man sér, at de bliver ganske anderledes skaanede end i Claudius' Tid. Han holder f. Eks. en Plovkarl, en Pige og en Dreng og tillige Heste og Vogn, som deltager i alt Arbejde. Ganske vist kan det være drøjt nok for Bønderne, og hvordan man drejer det, der er et svagt Sted for Husbonden med de omstridte Enge. Men havde de haft det saadan i Claudius' Tid, som de havde det nu, var Striden aldrig begyndt.

Wodschou viser, hvor uheldig han er stillet: Bønderne er de mange, over hundrede. De bliver opmuntret under Haanden af andre. Paa alle Krostuer og i alle Købstæder roses de for deres Færd, og det gør dem mere uvillige og ulydig. Han staar ene og skal forsørge Kone og Børn og være Kongen ansvarlig for alle Skatter og Afgifter. Hvad skal han gøre? Lægge Sag an. Derved vil baade han og Bønderne blive ruinerede. Derfor henflyr han til Kongen og beder ham styre dem, som han ikke kan styre, og øve Retfærdighed og Naade mellem Bønderne og ham. Man føler, han mener det fuldt ud, naar han skriver, at han ikke søger Hævn, men søger om, at der maa blive dømt dem imellem, saa enhver véd sin Pligt.

Kollegiet ménte, at Bøndernes Klage med Hensyn til Sappe, Grundbæk og Hulvadskov ikke havde saa meget paa sig, saa man kunde faa noget at hænge sin Hat paa over for Wodschou, og hvad Hoveriet angaar, da vilde det alt lade sig ordne, naar Hoverireglementet blev forfattet.

Hoverireglementet kom saa ogsaa i Stand samme Aar, og det fortæller ganske tørt, hvor meget enhver har at forrette. En af Hovbønderne skal i Høstens Tid gøre to

Spanddage, tre Gangdage af en Karl og tre af en Pige eller Dreng, ugentlig. Ellers kun én Spanddag og én Gangdag ugentlig. En Husmand skal gøre én Gangdag ugentlig, og en Fribonde seks Spanddage, tolv Gangdage af en Karl og tre af en Pige eller Dreng aarlig. Hver Bonde, hvad enten han er Hovbonde, Husmand eller Fribonde, skal levere to Pund Hovspind. Desuden leverer hver Halv-Gaard én Ægte paa seks Mil, to paa tre—fire Mil og to paa én Mil.

Men det var ikke alene Dagenes Tal, der bestemtes, ogsaa Arbejdsmængden; thi som Wodschou udtrykte sig, det kommer ikke saa meget an paa Dage Tal som paa ærligt Arbejde. En Plov bespændes med fire Heste og dermed skal følge en Karl og en Dreng eller Pige, og den skal pløje 6 Skp. Land daglig. En Harve skal bespændes med to Heste og dermed følger en Karl Kornet at saa og Harven at køre, og den skal harve 12 Skp. Land daglig. En Vogn skal i én Dag udføre ti til seksten Læs Gødning til det anviste Sted i Marken, hvert Læs saa stort, at der med otte saadanne Læs kan gødes til én Skæppe Rugsæd. Gødningen paalæsses af Karlen og sættes forsvarlig paa Agren. O. s. v. bestemmes der med Hensyn til Hjemkørsel af Kornet, Høet, Brændslet og alt. Naar de kørte Ægte, skulde et Læs være to Skippund. En Karl skal daglig slaa 14550 □ Alen Eng eller høste 15750 □ Alen Korn og sammensætte det, eller skære seks Læs Tørv eller Klyne, eller grave fem Favne ny Grøft, tre Alen bred og to Alen dyb, eller oprydde ti Favne gammel Grøft. En Pige skal daglig strænde, hvad en Karl kan slaa, opbinde, hvad han høster, og læsse otte-ti Læs Hø eller sprede 30—40 Læs Gødning.

Hvad Claudius mente, var helt umuligt, er nu bleven muligt: Enhver véd sit bestemte Arbejde. Og herefter gik alt støt og roligt.

Foranstaaende er bygget paa Brevskaber, indkomne til Landkommissionen og General-Landvæsenskollegiet i Aarene 1767—70. De findes i Rigsarkivet, *hvis Embedsmænd jeg skylder Tak i stor Stil. Uden deres Vejledning og Opmuntring havde det været umuligt for mig at skrive nærværende Afhandling.* Hvor jeg med Anførselstegn har meddelt Dele eller hele Stykker af Brevskaberne, har jeg ikke slavisk fulgt deres Skrivemaade. Har der været Fejl, har jeg rettet dem, overflødige Ord har jeg oversprunget, kun Farven har jeg søgt at beholde, og Indholdet har jeg naturligvis søgt at give saa nøjagtigt som muligt. Om Brevskabernes Plads i Rigsarkivet se: »Vejledende Arkivregistraturer II.«, ved J. Bloch, Side 202.